

PO VDIHU VRNI DIH NARAVI: OKOLJSKA LITERARNA KRITIKA KANADSKE AVTORICE CHANTAL BILODEAU

INHALE AND RELEASE BREATHE BACK TO NATURE: ECOCRITICISM OF CANADIAN AUTHOR CHANTAL BILODEAU

Jerneja Planinšek Žlof

Šolski center Šentjur Višja strokovna šola
School Center Šentjur Vocational College
Slovenija
jerneja.planinsek-zlof@sc-s.si

Povzetek

Narava je bila od nekdaj pomemben vir navdiha in človekove ustvarjalnosti. V dramski umetnosti ima opisovanje narave tradicionalno vlogo ustvarjanja kulise osrednjega dogajanja. Okoljska literarna kritika pa naravi namenja osrednje mesto. V prispevku predstavljam primer dramskega dela kanadske dramatičarke Chantal Bilodeau z naslovom Sila, kar v inuitski mitologiji pomeni zrak oz. dih. Avtorica opozarja na težave lokalnega prebivalstva kanadskega otoka Baffin, ki išče ravnovesje med ohranjanjem tradicije in gospodarskimi interesi. Za dosego estetskih, čustvenih in drugih učinkov se poslužuje uporabe govornice poezije, lutkarstva in treh lokalnih jezikov. Temeljno vprašanje pri obravnavi tega dramskega dela ni kako dosega estetsko funkcijo, temveč na kakšne načine opozarja na okoljsko problematiko, dosega želeni odziv bralcev/ gledalcev in jih aktivno vključuje v javni diskurz o tovrstni problematiki. Okoljska literarna kritika je inovativen, zabaven in hkrati pretresljiv način osveščanja javnosti o klimatskih spremembah in izgubi človečnosti.

Ključne besede: okoljska literarna kritika, Chantal Bilodeau, Sila, dramatika, klimatske spremembe.

Abstract

Nature has been an important source of inspiration in various fields of human creativity. Describing nature was traditionally used for the purpose of creating scenery for the central events. Ecocriticism, on the other hand places nature at the very center of attention. This contribution deals with a play by a Canadian playwright Chantal Bilodeau entitled Sila, which stands for air or breathe in the Inuit mythology. The author draws attention to the problems of the local population living on the Canadian Baffin Island, seeking balance between preserving traditions and growing economic interests. Aesthetic, emotional and other effects are achieved by the uses of spoken poetry, puppetry and three local languages. The fundamental question in dealing with this play is not only how does it achieve the aesthetic function, but how does it address the environmental issues, achieves the desired response from the readers/ viewers and achieves their active participation in the public discourse on the issues addressed. Ecocriticism is an innovative, entertaining and often shocking manner for raising public awareness about climate change and the loss of humanity.

Keywords: literary ecocriticism, Chantal Bilodeau, Sila, drama, climate change.

1 UVOD

»Tu.

Na dnu. Morja.

Sem se prerodila.

Zdaj je ocean. Moj dom.

Tu.

Lahko čutim. Šibkost.

Vsega.

Človeštva.«

- *Nulijak* (Bilodeau, 2015: 1. dejanje, str. 85)

Človek že od nekdaj opazuje svet okrog sebe, naravo, njene pojave, živa bitja in jih poskuša na različne načine upodobiti, opisati in uživati v njenih danostih. Rob Boddice, Erazim Kohak in drugi avtorji ugotavljajo, da je antropocentrično gledanje na naravne vire glavni razlog za njihovo pretirano izkoriščanje, potrošništvo, sebično zadovoljevanje človekovih potreb in interesov posameznikov. Zaradi posledic, ki se v naravnem in drugih okoljih kažejo zaradi takšnega načina delovanja, je potrebno k reševanju okoljskih problemov pristopiti interdisciplinarno. Okoljska literarna kritika je eden od načinov osveščanja javnosti o posledicah, ki jih povzročajo grobi posegi v naravno okolje, izkoriščanje naravnih virov, onesnaževanje, ignoriranje opozoril strokovnjakov idr. Antropocentrični način razmišljanja in izkoriščanja naravnih virov ogroža obstoj mnogih živalskih in rastlinskih vrst v njihovem naravnem okolju, hkrati pa negativno vpliva na dobrobit lokalnega prebivalstva v njihovem naravnem, družbeno-kulturnem in gospodarskem okolju.

Okoljska literarna kritika predstavlja mlajše gibanje pod okriljem humanističnih disciplin skozi katero poskušajo pisci različnih literarnih zvrsti prispevati k razumevanju in reševanju okoljskih težav s katerimi se srečujemo v 21. stoletju. Pomembna predstavница okoljske literarne kritike je kanadska dramatičarka Chantal Bilodeau, ki se svojem dramskem delu *Sila* iz leta 2015, kar v inuitskem jeziku pomeni dah, klima oz. zrak, sprašuje kaj je in kaj ni del narave, kakšen odnos imamo do nje, kako skrbimo za zdrave skupnosti in kaj vse smo pripravljene storiti za skupno dobro. Zanimivo je, da beseda *sila* v številnih slovanskih jezikih pomeni moč oz. energijo. Naslov tega prispevka se nanaša na glavni motiv tega dramskega dela – zrak oz. klimo, vseobsegajočo življenjsko energijo, vir vsega živega. Avtorica v intervjuju za *Boston Globe* pojasnjuje, da mora človek, potem, ko naravi vzame, znati naravi vrniti in na svojevrsten način poziva k aktivnejšem pristopu k reševanju ekološke in družbene problematike. V tem prispevku bom predstavila estetiko dramskega dela in načine na katere avtorica v umetniški izraz umesti okoljsko problematiko, poskuša doseči odziv bralcev/gledalcev in jih aktivno vključiti v javni diskurz o klimatskih spremembah in pomenu človečnosti.

2 PRIMERI OKOLJSKE LITERARNE KRITIKE V SEVERNI AMERIKI

Okolje v katerem živimo, narava in njene danosti so bile že od nekdaj pomemben vir navdiha umetnikov v njihovem izražanju in ustvarjanju. Lepote narave, njena mogočnost in strašljivi elementi, posebnosti okolja in podobno predstavljajo pomemben element zastavitve kulise osrednjega dogajanja in usod literarnih junakov različnih zvrsti. Okoljska literarna kritika pa narave ne postavlja na obrobno, dekorativno mesto temveč jo postavi v samo ospredje. Človek, njegove potrebe in zadovoljstvo niso več glavno merilo. Ta odmik od antropocentričnosti zahteva interdisciplinarni pristop k obravnavi okoljskih problemov

povezanih s klimatskimi spremembami, ki za razliko od vremena, ki povzročata naravne katastrofe, niso tako opazne in so zato navidezno manj pereče. Interdisciplinarni vidik obravnave klimatskih sprememb prinaša boljše poznavanje in razumevanje le teh pa naj bo to skozi prizmo naravoslovnih, družboslovnih, humanističnih ali drugih disciplin.

Skozi primerjavo osupljive narave kot kulise družinske drame v Hollywoodskem spektaklu *Moje pesmi, moje sanje* (ang. *The Sound of Music*) iz leta 1965 ter surov prikaz njene moči v romanu *Moby Dick* (ang. *Moby Dick or The Whale*) Hermana Melvilla iz leta 1851, zlahka razločimo funkcijo lahkotnosti z ustvarjanjem prijetnega ambienta od uporabe silovite moči narave z namenom prikaza naše majhnosti. Primera predstavljata dvojnost funkcije narave za dosego dramatičnega učinka. Melvilla lahko smatramo kot enega zgodnjih literarnih okoljskih kritikov, saj prikazuje kompleksno zgodbo katerega osrednji motiv je lov na kita glavača, žival, ki je bila v 19. stoletju skoraj iztrebljena zaradi kakovostnega olja in dragocene ambre. Tudi dramsko delo Arthurja Millerja *Smrt trgovskega potnika* (ang. *Death of a Salesman*) iz leta 1949, vsebuje motiv narave kot možnost umika glavnega junaka od premlevanja lastnega neuspeha in izmuzljivosti ameriških sanj. Vrtilček, ki ga obdeluje naslovni junak, mu pomaga pri premagovanju psihičnih težav in prenaša jasno sporočilo, da bo kapitalistični potrošniški materializem uničil vse človeško v nas, če ne bomo našli rešitve v duhovnem svetu, naravi in stalnem stiku z naravnim. Chantal Bilodeau, tako kot Arthur Miller išče povezavo med umirajočo naravo in umiranjem kulture, človečnosti in sočutja ter poziva k boljši osveščenosti ter nujnosti sprememb.

Robert Brulle v svojem članku navaja zaskrbljujočo statistiko padajočega zanimanja javnosti za okoljske spremembe v ZDA. Podjetje Gallup je leta 2011 izvedlo anketiranje, ki je pokazalo, da se znotraj kategorije največjih okoljskih nevarnosti klimatske spremembe, po mnenju anketiranega vzorca, uvrščajo na sam rep lestvice. Anketiranci so kot bolj pereče označili opaznejše težave, kot so npr. onesnažena voda in strupeni odpadki. Kot razlog za takšen rezultat avtor članka navaja naravo klimatskih sprememb, ki so dolgotrajnejše in postopne in zato ne naletijo na burnejši odziv javnosti. Zaradi tovrstnih raziskav strokovnjaki različnih disciplin navajajo potrebo po interdisciplinarnem pristopu k problematiki klimatskih sprememb, ki bo dosegel večje število deležnikov in zagotovil boljše razumevanje problema.

Eden od problemov in hkrati možnih rešitev, ki jih navajajo okoljski kritiki je pomembnost ustrezne in spretno uporabe jezika. Timothy Clark ugotavlja, da človek skozi najrazličnejše medije prenosa sporočila manipulira z uporabo jezika, ki je izrazito antropocentričen. Jezik lahko tako razumemo kot "kulturni zapor", ki uporabnike omejuje na predpostavke in zaznamovanja, ki jih le ti projicirajo. Pri opozarjanju na potrebe po spremembi razmišljanja in izražanja se okoljska literarna kritika opira na ideje postmodernističnih teoretikov in filozofe dekonstruktivizma, kot sta Jacques Derrida in Jean-François Lyotard. Kot primer navaja jezik politike in regionalnega načrtovanja, ki npr. ocenjuje škodo po uničenju starodavnega gozda z besedami: » [...] uničeno rekreacijsko območje [...] (2011: str. 46).«

Chantal Bilodeau, kot zagovornica pozitivnih sprememb, spretno manipulira s čustvi bralcev oz. gledalcev ravno skozi jezik poguma in upanja ter nameni glas sicer nimim opazovalcem sprememb – polarnima medvedoma, morskim bitjem in boginji morja/ podzemlja, z namenom osveščanja in z željo vključitve čim večjega števila ljudi v diskurz o okoljski problematiki, predvsem o klimatskih spremembah.

3 ARKTIČNI KROG IN KONTEKST SILE

Arktični krog (ang. Arctic Cycle) je, kot navaja sporočilo za javnost na njihovi spletni strani, organizacija ustanovljena z namenom podpore pri pisanju in produkciji osmih dramskih del arktičnega kroga. Idejni vodja in gonilna sila je v Kanadi živeča New Yorčanka Chantal

Bilodeau. Tako kot ta projekt tudi klimatske spremembe povezujejo osem dežel: ZDA, Kanado, Grenlandijo, Islandijo, Švedsko, Norveško, Finsko in Rusijo. Skozi zavedanje, da je potrebno h kompleksnim problemom pristopati sodelovalno ta projekt priprave in povezave osmih dramskih del povezuje države v skupnem cilju. Umetnike povezuje čez geografske, pa tudi kulturne meje v obravnavi znanstvenih dejstev o vplivu klimatskih sprememb na naravno, družbeno-kulturno in gospodarsko okolje na svojstven, umetniški način. Kot pomemben rezultat svojih prizadevanj navaja partnerstva znotraj skupnosti in izobraževalnih institucij za pospešitev javnih razprav in oblikovanja strategij za nadaljnje aktivnosti.

Poleg prizadevanj v gledališki produkciji, Chantal Bilodeau redno promovira dela umetnikov, ki se nanašajo na osveščanje o klimatskih spremembah. Za svoja prizadevanja je prejela več nagrad (mednarodno nagrado Woodward za dramatiko leta 2014, prvo nagrado na festivalu Earth Matters on Stage Ecodrama Festival leta 2012 idr.).

Dogajanje v njenem dramskem delu *Sila* je postavljeno na otok Baffin v arktičnem delu Kanade, kjer so okoljske spremembe kljub dolgotrajnosti procesa najhitreje opazne. Na spletni strani mednarodni medvladni forum Arctic Council navaja, da je temperaturni dvig tam dvakrat večji kot na svetovni ravni. Ugotovitve, kot je npr. tanjšanje poletne ledene skorje, stalnega ledu, debeline snežne odeje, kažejo, da so spremembe resnejše kot se je predvidevalo pred leti. Ogroženi so številni ekosistemi in življenjski pogoji lokalnega prebivalstva, ki jim lov in ribolov predstavljata pomemben del preživetja in tradicije.

Človekovi posegi v naravo, ugotavlja Brulle v svojem delu Agency, Democracy and Environment, spreminjajo globalno klimo, kar se kaže v dvigu povprečnih temperatur, gladine morja, spremenjeni biodiverziteti, degradaciji habitatov, morskih ekosistemov, neizbežni ogroženosti in izumrtjem številnih vrst. Vse to bo imelo v prihodnosti negativne posledice na obmorsko gospodarstvo. V revnejših skupnostih, ki si no bodo mogle privoščiti projektov za obnovo gospodarstva bodo posledice še hujše (2000: str. 2-3).

V intervjuju za Boston Globe, Bilodeau pojasni razloge za svoja prizadevanja. Arktični svet zanjo predstavlja svet kjer se počuti majhno a vseeno del nečesa velikega, pomembnega. Čuti se povezano z divjino, kljub svoji nepomembnosti naproti tej veličini in to ji daje upanje. Ker si je želela sodelovanja dramskih umetnikov osmih držav, ki jih družijo geografska povezanost, pa umetniške povezave med njimi še ni bilo, jih je v okviru organizacije Arktični krog povezala sama. Bilodeau v intervjuju pove še kako ji je pomembna vsakršna pozitivna povezanost, tudi med ljudmi in živalmi in kako pomembno je znati prisluhniti. V svojem delu *Sila* se loti ambicioznega a tvegane podviga – s pomočjo lutkarstva omogočiti poganski boginji in živalim, da spregovorijo. Verjame, da kljub tragični usodi junakov, na koncu vseeno postreže z upanjem.

4 VREDNOST *SILE* IN UČINKI NA BRALCE/ GLEDALCE

Dramsko delo čustveno in doživeto izpričuje krhkost in dragocenost vsega življenja in medsebojno povezanost med vsem živim in neživim, človekom in naravo. Avtorica skozi zgodbo inuitske aktivistke Leanne, njene hčerke Veronice, quebeškega klimatologa Jeana, oficirjev obalne straže, Thomasa in Raphaela, inuitskega starešine Tulugaqa, Inuitske boginje morja in podzemlja Nulijak, in polarnih medvedk, samice Anaana z mladičko Paniapik prikaže degradacijo naravnega okolja, ki se simbolično odraža v kulturni degradaciji in usodi glavnih junakov. Življenja junakov se dramatično prepletejo, ko se gospodarski interesi po bogatih naravnih virih, predvsem nafte, postavijo pred interese lokalnega inuitskega prebivalstva. Množica glasov, ki spregovorijo ustvari močan čustveni naboj s katerim avtorica usmerja bralce in gledalce k večji aktivni vključitvi v razmišljanje, pogovor in ukrepanje v smeri spopadanja s klimatskimi spremembami in kulturno degradacijo.

Aktivistka Leanna na pričetku 1. dejanja nagovori slušatelje konference z naslednjimi besedami: » Prihajam iz golih pokrajin in neskončnega neba. Prihajam od tam kjer so robate gore, kraljevski ledeniki in s tundro kriti večni led. Prihajam od tam kjer je sever kjer stojš in jug povsod drugje. Kjer imamo pet letnih časov in nobenega drevesa. Kjer dan traja štiriindvajset ur in noči prav tako. Prihajam od tam kjer so nebotičniki iz leda in ponosno plujejo v vetru in toku. Edina gneča so veter, morje in tisoči kopenskih bitij. Prihajam od tam kjer lahko zakorakaš v ocean in če imaš srečo preko obzorja. Moji predniki beležijo vse že od zgodnjih dni, ko je bil svet še bogat in nov. Ko so neznane sile ležale kot kamni pod spotikajočimi se nogami. Ko so duše tavale po deželi kot polarni medvedi, muškatno govedo in karibuji. Prihajam od tam kjer življenje in smrt hodita z roko v roki kot hihitajoča se najstnika. Prihajam iz dežele katere modrost nas opominja na našo človečnost. Ta kraj je Nunavut, kar pomeni "naša zemlja" v jeziku Inuitov. To je tem kjer mi Inuiti živimo že štiri tisoč let. Trudimo se uresničiti naš polni potencial. Kjer negujemo vedenje o tem kdo smo. Toda Nunavut, naša zemlja je le toliko bogata kot je mrzla. In danes se je večina topi. (Bilodeau, 2015: str. 12)«

V tej predstavitvi spretno preplete inuitsko mitologijo z zgodovino Nunavuta in trenutnim stanjem, ki prinaša okrnitev tradicije, ekosistemov in življenja. Avtorica v nadaljevanju v didaskalije vključi projekcije, igro luči, okolju arktičnega sveta značilno scenografijo, in podobno kar pripomore k stopnjevanju dramatičnosti dogajanja. Glavni junaki prikažejo preplet raznolike kulture, živih bitij in načina obstoja s pomočjo govornih poezije, angleščine, francoščine in jezika Inuitov, za katerega na pričetku dramskega dela predstavi kratek slovarček pogosteje uporabljenih inuitskih izrazov.

Avtoričina najbolj tvegana a izredno učinkovita odločitev je vključitev boginje morja in podzemlja, ki izrazi razočaranje nad šibkostjo človeštva in dveh medvedjih lutk, s katerima upravljajo animatorji na odru in v svojih dvogovorih izkazujejo nesluteno modrost, pojasnita pomen zraka – sile in tako kot človeški junaki začitita uničevalno moč narave. Avtorica naveže številne povezave med različnimi bitji s katerimi bralcem poskuša prenesti sporočilo, da so tudi živali žrtve klimatskih sprememb. Mama medvedka krivi človeka za taleči se led in tako kot Veronica, ki izgubi sina, tudi sama občuti smrt potomca - svoje mladičke.

Slika1: Chantal Bilodeau med odrskima rekvizitoma – medvedjima lutkama

Vir: www.bostonglobe.com/arts/theater-art/2014/04/24/sila-perspectives-climate-change-inspired-arctic/pj6GuCpPO34GR6P2SosPDK/story.html, 9.6.2016.

Leanna, inuitska borka za človekove pravice in proti klimatskim spremembam na pričetku 2. dejanja nagovori Medameriško komisijo za človekove pravice s pomembnim sporočilom: »[...]Temperature v arktičnem svetu naraščajo dvakrat hitreje kot drugod na svetu. Industrializirane države, ki tega ne prepoznajo in ne zmanjšajo emisij kršijo naše osnovne človeške pravice do življenja, zdravja, kulture [...] resnična težava niso klimatske spremembe [...] kako mrzlo ali toplo je, koliko je vode in ledu, katere vrste bodo preživele in katere ne. Ne, resnično gre za nekaj kar je veliko bolj temeljno: našo človečnost. Lahko mi rečete, da je preživetje svetovnega gospodarstva pomembnejše od dobrobiti majhnega arktičnega naroda. Lahko me prepričujete, da so tesnoba, depresija, zloraba drog, samomori med mladostniki stvar osebne odločitve in ne posledica degradacije arktičnega sveta. Jaz sem tu da temu nasprotujem. Resnični problem niso bile in nikoli ne bodo klimatske spremembe. Resnični problem je, da smo izgubili del naše človečnosti. Postalo nam je vseeno. ZDA lahko, da ne bodo prepoznale svoje kršitve človekovih pravic. Če ne bomo odprli svojih src in sprejeli ne le ljudi, ki jih imamo radi, ampak tudi tiste, ki jih ne poznamo in jih nikoli ne bomo, ljudi, ki se še niso rodili, ne bomo nikoli cenili svoje vrste dovolj, da bi zagotovili njen obstoj [...]« (Bilodeau, 2015: str. 63-64).

5 ZAKLJUČEK

Chantal Bilodeau s svojim dramskim delom *Sila* zavrača ideje, da je vse kar se zdi geografsko oddaljeno, manj pomembno in ne vpliva na ostale procese, da so živali, naravni viri in zdrava okolja sami po sebi umevna komoditeta in, da je skrb za naravno okolje skrb le peščice znanstvenikov in strokovnjakov. Od bralcev in gledalcev pričakuje, da razmišljajo o tem kako se lahko aktivno vključujejo v diskurz in aktivnosti povezane z klimatskimi spremembami. To estetsko dovršeno dramsko delo se za dosego čustvenih, izobraževalnih in estetskih učinkov poslužuje govornje poezije, ogromnih medvedjih lutk in treh lokalnih jezikov ter na lahko dojemljiv inovativen, zabaven in hkrati pretresljiv način opozarja na okoljsko problematiko. Skozi premišljene prijeme dosega želeni odziv bralcev/ gledalcev in jih aktivno vključuje v javni diskurz o obravnavani problematiki.

Največja vrednost in uporabnost tega dramskega dela kot načina promocije perečih ekoloških problemov leži v doživljajskem podajanju ideje, da so vsakodnevni problemi povezani z vzgojo potomcev, skrbjo za družino, ohranjanjem zdravih skupnosti in zdravega okolja močnejše orožje kot suhoparno navajanje znanstvenih dejstev o okoljskih problemih. S tovrstnim pristopom – možnostjo poistovetenja z junaki – avtorica gledalcu oz. bralcu omogoči lažje razumevanje problema globalnega segrevanja in ga povabi k razmišljanju o lastni človečnosti in aktivnemu vključevanju v iskanje skupnih strategij za boljšo prihodnost.

6 LITERATURA IN VIRI

1. Bilodeau Chantal: *Sila*. Vancouver: Talonbooks, 2015.
2. Boddice Rob ed.: *Anthropocentrism: Humans, Animals, Environments*, Leiden: Brill, 2011.
3. Brulle Robert, J.: *Agency, Democracy, and Nature: The U.S. Environmental Movement from a Critical Theory Perspective*. MIT Press, 2000.
4. Brulle, Robert J., Carmichael, Jason, Jenkins, J. Craig (February 3, 2012): "Shifting public opinion on climate change: an empirical assessment of factors influencing concern over climate change in the US, 2002–2010". *Climatic Change* 114 (2): 169–188.

5. Brulle Robert, J. ed.: Power, Justice, and the Environment: A Critical Appraisal of the Environmental Justice Movement. MIT Press, 2005.
6. Byrne Terry: In 'Sila,' a tale of the Arctic in peril runs adrift (URL: <https://www.bostonglobe.com/arts/theater-art/2014/05/01/sila-tale-arctic-peril-runs-adrift/z9PsjEX65JtTLJgavbR3nI/story.html>), 8.6.2016.
7. Clark Timothy: The Cambridge Introduction to Literature and the Environment. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
8. Kohak Erazim: The Green Halo: A Bird's Eye View of Ecological Ethics. Peru, Illinois: Open Court Publishing Company, 2000.
9. Arctic council (URL: <http://www.arctic-council.org/index.php/en/our-work/environment-and-climate>), 8.6.2016.
10. Intervju s Chantal Bilodeau: In 'Sila,' perspectives on climate change inspired by the Arctic (URL: <https://www.bostonglobe.com/arts/theater-art/2014/04/24/sila-perspectives-climate-change-inspired-arctic/pj6GuCpPO34GR6P2SosPDK/story.html>), 1.6.2016.
11. Zgodovina in poslanstvo The Arctic Cycle (URL: <http://thearticcycle.org/about/>), 1.6.2016.